

АЛЬТРУЇЗМ ЯК СВИТОГЛЯДНА ОСНОВА КОНЦЕПЦІЇ ОСНОВНОГО ДОХОДУ

Юлія Олександрівна Шабанова

Україна

*Доктор філософських наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувачка кафедри філософії і педагогіки
Національного ТУ «Дніпровська політехніка»*

Світ став значно багатшим і продуктивнішим, але ж він не став більш стабільним та щасливим. При цьому технології, що покликані покращити життя людини активно розвиваються, а страждання, хвороби, війни та кризи зростають в геометричній прогресії.

Відсутність ефективності спроб вирішити цю проблему, виходячи з суто економічних, політичних, соціальних ракурсів, демонструє необхідність шукати рішення в площині світоглядних питань.

Навіщо ми приходимо в цей світ? Відповідь на це питання тягне ще одне питання. Хто ми та в чому наша місія в просторі життя планети та Всесвіту? Як що ми біологічні істоти, які займають відповідну ланку в світі природи, то наша мета підтримати своє існування та продовжити в наступному поколінні. Тобто відновити себе. Так роблять рослини чи тварини. Їх види незмінні протягом століть та тисячоліть. Але ж вони споживають рівно стільки, щоб підтримати своє існування. Вони не їдять зайве, й не знищують інші види тварин, майже якщо вони хижаки. Інстинкт самозбереження та продовження роду (два базових інстинкти, що притаманні й людині) спонукають тварин спрямувати своє життя для пошуку та споживання їжі. Так існує матерія, в силу своєї недосконалості, як форма що обумовлена емпіричними умовами, вона весь час прагне відновлювати себе й споживати щоб не загинути. Чи тільки в цьому є призначення людини?

Ми розуміємо, що будь яка матеріальна форма кінцева. Людина народжується й вмирає. Але ж загроза смерті не спонукає більшість людей оцінити наявне життя. Слід пам'ятати, свідомість людини знаходиться на більш високому еволюційному рівні, ніж у таких форм життя як мінерали, рослини, тварини. Ми маємо здібність

рефлексувати, тобто відображати у поняттях, світ навколо, а відповідно, й усвідомлювати себе в контексті цієї рефлексії. Звідки й запит про смисл? А хто ми в цій телеологічній системі й яка наша місія, відповідно до рівня нашої свідомості? Вочевидь, місія людини не обмежена метою підтримувати себе як біологічну форму, споживати, що б все ж таки вмерти. Сучасна споживча культура, тільки прискорює ці процеси, а не сприяє безпроблемному існуванню нашого тіла, хоча б протягом відведених природою 120 років життя людини.

Виходячи із запитів про призначення людини у Всесвіті, шукаємо, те що робить людину людиною. Цим питанням переймається філософська антропологія й її засновник Макс Шеллер приходиться до висновку що це ДУХ⁵. Чому ж така розумна та рефлексуюча істота як людина, ознакою якої є прояв духовного, живе за законами матерії й буде свій соціум на умовах тваринного інстинкту самовиживання, примножуючи конкуренцію та ускладнюючи своє життя?

Протиставимо існуванню матерії в якості підтримання своєї форми шляхом споживання у вигляді вульгарного егоїзму, іншу форму існування з домінуванням духовного. Духовне чи трансцендентне як гіпотетично самодостатнє, безумовне та досконале не має потреби споживати, а виходячи зі своєї повноти має потребу віддавати. Таким чином, формується амбівалентна матеріально-духовна природа людини, світоглядна настанова якої залежить від домінування одного з ракурсів антиномічних характеристик (матерія чи дух) та відповідно проявляється як Егоїзм чи Альтруїзм.

Егоїзм та його крайня форма егоцентризм вже достатньо проявив себе як на особистісному, так і на соціальному рівні: розділення та конкуренція загострюються, страждання збільшуються.

Закономірний розвиток – цивілізаційні процеси технізації, а сьогодні вже й глобальна діджиталізація, формують нові виклики в світі у вигляді втрати робочих місць й підвищення рівня бідності.

Поставимо ексцентричне питання. А чи повинні люди працювати? Чи заради праці ми прийшли в цей світ? Чи зробила праця нас щасливішими? Можливо наше здійснення як людини полягає в інших акцентах нашої діяльності. Можливо наше призначення, завдяки родової творчої ознаки, надати світу вищі

⁵Шеллер М. Положение человека в Космосе // Проблема человека в западной философии. Сост. и послесл. П.С. Гуревича; Общ. ред. Ю.Н. Попова. – Москва : Издательство «Прогресс», 1988. С.31-95.

сенси? Тоді доцільність всього цивілізаційного становлення полягає в тому щоб відтворити умови для творчого здійснення людини, для вдосконалення свого внутрішнього світу, своєї духовної природи та свідомого існування. На сучасному етапі людства створені всі умови для того щоб людина замислилась про сенси та своє істинне призначення. При цьому людина не відмовляється від активної діяльності, вона творить культуру як «другу природу», але ж при цьому праця не має бути стражданням, насильством над своєю природою чи невиправданим обов'язком. Праця має приносити задоволення та реалізовувати духовний зміст людини. Ідеальна праця це віддавати себе та отримувати від цього гармонійний стан, в якості балансу форми й змісту, матерії й духу, тілесного й душевного, соціального й індивідуального.

Саме тому політика створення робочих місць заради робочих місць має бути подолана новим рівнем усвідомлення соціальної організації сучасного буття. Роботизація та діджиталізація багатьох процесів, що забезпечують існування людини – це еволюційний рівень планетарної цивілізації для реалізації вищої природи людини, її творчого потенціалу.

Видатні бізнесмени, що сприяли зміні сучасного світу, такі як Марк Цукерберг, Білл Гейтс, Ілон Маск, констатували наступ техногенної цивілізації на людину, але ж вони розуміли що людина має сьогодні існувати в інших умовах. В цьому зв'язку не технології, а роль людини в економіці й у соціумі в цілому, може незабаром стати найбільшою проблемою, що потребує вирішення.

Сьогодні, за соціальними оцінками, половина всіх робочих місць знаходиться під загрозою автоматизації, а завдяки діджиталізації буде ліквідована протягом наступних 20 років. Більшість традиційно зайнятих посад, вірогідно зникне до 2035 року, і їх замінять роботи і штучний інтелект, які є більш ефективними, надійними, безпечними, ніж працівники-люди. В світі автоматизації і штучного інтелекту виникає аксіологічний дисонанс. З одного боку, весь розвиток техногенного суспільства був спрямований на покращення життя людини, шляхом звільнення її від тяжкої праці, з іншого боку – в світі не тільки не зменшились страждання, а питання виживання людства загострюються з кожним роком, збільшуючи екологічні, техногенні, інформаційні випробування. Виникає слушне питання: чи стали ми щасливішими в результаті нескінченних змін однієї матеріальної форми на іншу. Чи відбулася з розвитком зовнішніх форм існування змістовна, суттєва еволюція людини?

Кожного дня технічна індустрія працює над знищенням робочих місць. Й більшість людей сприймає це як трагедію для себе, тоді як техногенний розвиток покликаний звільнити людину від праці та надати їй можливість вдосконалювати свої внутрішні, суто людські, а не тваринні якості. Робота все більше стає тягарем та необхідністю вижити, отримавши гроші, а не визначальною сферою життя людини в якій вона знаходить радість реалізації саме людської неповторності. Після постмодерного нігілізму, депресії та постгуманізму кінця ХХ століття, метамодерн початку ХХІ ст. з його оновленням вищих цінностей та ідеалів класики, трансформується в соціумі через кардинальні світоглядні зміни та цінності, серед яких домінують щирість, відкритість, чуттєвість, емпатія. Самоцінність людини, її індивідуальна неповторність та творча реалізація не має бути пов'язана із суто прагматичною мотивацією виживати завдяки егоцентричній спрямованості споживчого суспільства. В такому погляді на проблему шляхи її вирішення знаходяться поза економічною площиною в сфері кардинальної зміни світоглядної парадигми сучасності. Мета людської діяльності – не заробити гроші та матеріально себе забезпечити, підтримавши фізичну форму, а максимально сконцентруватися саме на людському. Це світ відносин, моралі, цінностей, смислів.

Саме тут приходиться до часу концепція Основного доходу, яка вже декілька століть визріває й періодично знаходить концептуальне оформлення в філософському контексті. В 1516 році лорд-канцлер Англії Томас Мор опублікував цікаву книгу під назвою "Утопія"⁶. Утопія – це місце якого не існує. Але ж ми маємо багато прикладів, коли Утопія отримує топос, тобто існуюче місце. Утопія – це проект, модель, у вигляді ідеї, яка, як і всі наші думки, приречена на реалізацію. Ми не можемо вигадати того, чого не може бути. Й якщо ми озирнемося назад, то побачимо, що наш сучасний світ це реалізація демократії, свободи, гендерної рівності, які були утопією ще в XVII-XVIII ст. Утопії мають властивість ставати дійсністю. Повернувшись до Томаса Мора, ми бачимо що мислитель підняв питання щодо створення системи справедливого розподілу багатства. Його концепція про те, що всі люди мають право на постійний дохід, почала активно вкорінюватися в умах учених.

Ця ідея отримала розвиток у XVIII столітті завдяки англо-американському мислителю Томасу Пейну, який в 1797 році

⁶МорТ. Утопія. - М.: Наука, 1978.

представив роботу "Аграрна справедливість", де запропонував одноразово виплачувати мінімальний дохід особам старше 21 року. А джерелом допомоги, на думку Пейна, могли стати податки на власників земельних ділянок.

Тема розподілу доходу стала ще популярнішою на початку ХХ століття. Тоді британський інженер Кліффорд Дуглас запропонував світу теорію соціального кредиту. У своїх роботах "Економічна демократія", "Кредитна влада і демократія", "Соціальний кредит" автор обґрунтував ідею: кожному громадянину належить частка національного багатства. Тому суспільство повинно розподіляти національні дивіденди як безвідсотковий кредит між усіма членами суспільства. Але ж 70-річний період соціалізму Радянського Союзу дозволяє зробити висновок про неготовність людини щодо реалізації ідеї соціальної рівності. Чому теорії соціалізму та майже комунізму, як великі ідеї справедливого існування, не спрацювали в радянському просторі? Чому комунізм так і залишається красивою утопією, яку не сприймає сучасна вкрай прагматична людини. Тому що ідея соціалізму та комунізму – альтруїстична, а свідомість залишалась на рівні егоїстичного споживання, масштаби якого все більше й більше зростають, а значить зростає й конкуренція, боротьба, напруження й як наслідок страждання. При цьому апріорі, кожна людина має право не просто на своє існування, а й на позитивне, щасливе існування.

Право на існування це базова соціальна категорія, яка має онтологічне обґрунтування: Буття як таке має універсальну характеристику, яка має формувати соціальні, моральні, політичні та економічні відносини. Унікальність людини полягає в можливості усвідомлювати свою здібність та потребу не тільки споживати, а й віддавати.

Тому альтруїстична свідомість виступає умовою реалізації соціальних проектів еволюційного рівня в час глобалізації та технізації суспільства. В цьому зв'язку, Основний дохід представляється найбільш адекватною концепцією для цього. Вона відкриває можливість зрозуміти єдину природу свідомості та можливість об'єднуватися, зберігаючи свою індивідуальність. В таких формах існування людини, що звільнена від жорстких зобов'язань, має можливість укріпитися в своїй неповторності та дозволити собі робити те, що вона може за найкраще. Й тоді спрацює вища людська природа – потреба віддавати, ділитися, допомагати, співчувати та проявляти емпатію.

Так формування альтруїстичної свідомості це еволюційний етап розвитку людства. Ми «приречені» на альтруїзм, бо це природа нашої внутрішньої людини, нашого вищого Я.

Невипадково до поняття «альтруїзм» науковці приходять тільки в XIX столітті, в час, коли прагматизм та кон'юнктура егоцентричної свідомості вже голосно заявляє про себе. Термін «альтруїзм» вводить Огюст Конт, в значенні дії на благо іншого індивіда або групи в цілому, пов'язаної із витратами для того хто діє⁷. Взагалі з альтруїстичною природою людини й пов'язана головна ознака соціальності людини. Проте, все це, звичайно, не означає, що до того як Конт у своїй «Системі позитивної політики» вперше використав це поняття, в історії західної філософії не існувало подібних ідей. Проблема чеснот та добродієв пронизує всю світову філософську та релігійну думку з давнини дотепер. Але ж введення в XIX ст. поняття «альтруїзм» відкрило дорогу науковому вивченню поведінки, яка точно характеризує людину як істоту, що через соціальність реалізує свою внутрішню природу. Тому інтерес та затребуваність щодо альтруїстичної свідомості й як похідне – альтруїстичного способу життя, значно зріс. Сам Конт будував розуміння альтруїзму на протиставленні егоїзму, наслідки якого сьогодні руйнівні як для окремої людини, так і для планетарної культури в цілому.

Послідовник Конта Герберт Спенсер говорить, що егоїзм це нижчий еволюційний щабель, який завжди передує альтруїзму. Він виправдовує свої погляди виходячи із того, що матеріально не забезпечена людина виглядає нещасливою й ніколи не прийде до альтруїстичних потягів⁸. Погодимось із Спенсером, що моралістичний альтруїзм, що ставить за мету віддавати себе заради задоволення своїх амбіцій призводить до рафінованих форм егоїзму. Тому, істинний альтруїзм – це ні пожертва, ні насильство над своєю егоїстичною природою, ні демонстрація своїх чеснот, ні очікування схвалення та винагороди, а звичайна якість людської природи. Усвідомлення цього й призводить нас до альтруїстичної форми буття, де через усвідомлення своєї еволюції, шляхом розкриття свого внутрішнього потенціалу, свого істинного Я, суспільство людей і може дійти до впровадження концепції Основного доходу, як еволюційної форми соціально-економічної організації людей розширеної свідомості, для яких віддавати не поодинокі дії, вчинки

⁷Comte A. System of Positive Polity. L., 1875

⁸Spencer H. The Principles of Ethics. Vol. 1. N.Y., 1896

чи пожертва, а норма існування. Альтруїзм як еволюційну форму світогляду людини та суспільства досліджували Еміль Дюркгейм, Георг Зіммель, Стивен Хітлін и Стивен Вейс, опосередковано Макс Шелер, вибудовуючи свої обґрунтування на довизначенні альтруїзму через категорії моралі.

Визначальною для долі моралі і альтруїзму в соціології стала теорія дії Толкотта Парсонса⁹. Його метою було створення системної моделі дії, на основі зміни типових егоїстичних характеристик на їх альтруїстичну протилежність: ефективність – нейтральність; орієнтація на себе – орієнтація на колектив, партикуляризм – універсалізм; приписування – досягнення; диффузність – специфічність. Ці характеристики альтруїзму органічно відповідають базовим принципам Основного доходу, а саме безумовність, універсальність, періодичність, неповернення (відсутність звітності), індивідуалізація.

Виходячи із ознак альтруїзму формуються й соціальні настанови свідомості в реалізації концепції Основного доходу:

1. Заможним членам суспільства природньо притаманно віддавати на підтримання всієї системи, тобто тих, хто не має грошей, роботи, дому.

2. Увірити всім членам суспільства, що накопичення не робить людину щасливою – тому перерозподіл веде до гармонійного стану всього суспільства

3. Відповідально відноситися до отриманих грошей та альтруїстично віддавати суспільству свої можливості.

Таким чином, успішність реалізації концепції Основного доходу полягає, перш за все, у світоглядній трансформації на шляху до альтруїзму як природньої форми суспільства майбутнього та духовної еволюції внутрішньої сутності та родової ознаки людини. О.П. Блаватська в своєму творі «Золоті Сходини» визначила принцип альтруїзму дуже просто: «Незаплямоване Життя, відкрита душа, чисте серце, енергійний інтелект, незашорене духовне сприйняття». Нам залишилося зробити альтруїзм – практикою життя кожного. Впровадження концепції Основного доходу на локальному чи державному рівні є природньою формою прояву альтруїстичної свідомості в період кардинальних змін в розумінні призначення людини, її соціальної активності, свідомого відношення до праці та отримання задоволення від покращення життя кожного та суспільства в цілому.

⁹Парсонс Т. О структуре социального действия. – М.: Академический проект, 2018.